

Studium náboženství podle M. Harnera, J. Frazera, V. Turnera a E. Evanse-Pritcharda

Náboženství je nedílnou součástí lidské kultury už od nepaměti. Přesto je tento pojem těžko definovatelný. V naší kulturní krajině asociujeme náboženství s existencí Boha, toto pojetí však není vlastní všem, proto je nutné si uvědomit, že nejen například příbuzenské vztahy, ale právě i víra v nadpřirozeno existuje v různých formách. Studium náboženství se zabývali i antropologové Michael Harner, Victor Turner, James Frazer a Edward Ewans-Pritchard, jejichž teoriím budu věnovat následující odstavce. Jak se různí jejich pohledy na náboženství a co mají naopak společného? Jak tento široký pojem můžeme definovat a co vše může obsahovat?

James Frazer byl zastáncem evolucionistické teorie, jejíž základem je domněnka, že "všechny lidské společnosti procházejí stejnými stádii vývoje od nejjednodušších forem k nejsložitějším". (Soukup; 1994: 30) V duchu evolucionismu sleduje tři formy vývoje společnosti: magie, náboženství, vědy. (Soukup; 1994) Frazerovým nejvýznamnějším dílem je *Zlatá ratolest*. V této knize se zabývá především tématem magie, která je, podle něj, založena na dvou principech, kterými jsou zákon podobnosti a zákon doteku. Zákon podobnosti je základem homeopatické magie, která funguje na předpokladu, že pouhým napodobením určité činnosti můžeme dosáhnout cíleného výsledku (platí například u přivolávání deště). Zákon doteku je pak základem kontaktní magie. Kouzelník je přesvědčený, že to, co udělá s předmětem, který byl někdy ve styku s určitou osobou, se stane i tomuto člověku. Obě větve magie souhrně nazývá sympatetická magie. (Frazer; 1994)

Jeho podhled na magii je však velice kritický, je podle něj "nesprávná a neplodná" (Frazer; 1994: 50) a staví ji do opozice s jejím následovníkem - náboženstvím. V náboženství, narozdíl od magie, je považován za hlavního hybatele 'něco' či 'někdo', kdo je nadřazen lidem.

Věda, jako poslední stádium vývoje společnosti, je pak podle něj svým základním principem (fungují zde neměnné zákony, musíme učinit 'něco', aby se 'něco' událo) velmi podobná magii. V tom také nachází důvod, proč je pro lidi tolik přitažlivá. Stejně jako magie je totiž něčím záhadná.

Mnohem lépe se ale dá tento vývoj interpretovat jednoduše tak, že lidé zklamáni magií se obracejí k náboženství a když jim nevyhovuje ani to, obrací se k vědě. (Bowie; 2008)

James Frazer byl velkou měrou kritizován, protože své závěry utvářel na základě dat, která však nemohl empiricky podpořit vzhledem k tomu, že nikdy neprovedl osobně žádný terénní výzkum. (Soukup; 1994)

Jedním z kritiků Frazera byl také Edward Ewans-Pritchard. Narozdíl od svých předchůdců svůj výzkum stavěl především na v terénu získaných datech. Mezinárodní uznání si vysloužil za své výzkumy v Súdánu. Ve svém díle *Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande* popisuje pohled Azandů na čarodějnictví a magii, na kterém ilustruje nutnost vnímat problémy komplexně, snažit se je pochopit, nikoliv pouze zařadit do nějakého systému, jak o to usilovali jeho kolegové v minulosti. Důležitější je praxe než teorie. Pro Azandy čarodějnictví vysvětluje existenci nepříjemných věcí a událostí v jejich životě, nesnaží se ho uchopit intelektuálně, ale zaujímají k němu spíše emocionální postoj. (Ewans-Pritchard; 1976) Ewansovy ideje jsou jasně obsaženy v následujícím citátu:

Na výpovědi o náboženských představách nějakého národa je zapotřebí vždy pohlížet s

největší obezřetností, protože se při tom zabýváme věcmi, které nemůže přímo pozorovat Evropan, ani domorodec: pojmy, obrazy a slovy, k jejichž pochopení je právě tak nezbytná důkladná znalost jazyka a rozvněž zřetel na celý systém idejí [...] (Horyna - Pavlicová; 2001)

Zabýval se také výzkumem náboženství u primitivních národů. Tvrdil, že studium těchto mnohdy izolovaných forem víry ze vzdálených koutů světa nám může pomoci porozumět i rozsáhlejším větvím náboženství (křesťanství, judaismus, islám,...) a dovoluje nám činit o nich obecné závěry. (Horyna - Pavlicová; 2001) Svě poznatky využívá ke kritice svých předchůdců; závěry evolucionistů považuje za falešné a zkreslené. Vyzdvihuje srovnávací způsob výzkumu proti pouhému shromažďování dat, jejichž původ bývá mnohdy velmi nejasný.

Dalším z antropologů, kteří se zaměřovali na náboženství, je Victor Turner. Řadí se k představitelům symbolické antropologie a klade důraz na analýzu lidského chování a prožívání. (Soukup; 1994) Neusiluje tedy o hledání univerzálně aplikovatelných principů, jak tomu bylo u strukturalisticky zaměřeného Frazera, ale spíše o pochopení konkrétních situací založeném na přímé zkušenosti. Zde můžeme vidět jistou podobnost s Ewans-Pritchardem, který stejně jako Turner vyžadoval výzkum empiricky podložený.

V 50. a 60. letech 20. století provedl terénní výzkum etnika Ndembu ve střední Africe. Zaměřil se především na studium rituálů a zvláště přechodového rituálu. (Bowie; 2008) Jeho nejvýznamnějším dílem je *Příběh rituálu*, kde se podrobně věnuje ndembuským rituálům a symbolům této kultury a především rozboru prahové fáze přechodového rituálu. V souvislosti s tímto tématem používá termín liminarita, který označuje okamžik, onu přechodnou fázi, kdy "liminární bytosti nejsou tady ani tam" (Turner; 2004: 96). Toto stádium by se dalo přirovnat například k novictví při obřadech dospívání. Termín *communitas* pak používá pro skupinu lidí, který tento zážitek, liminaritu, společně sdílí, podřizují se stejné autoritě, aby nakonec mohli dosáhnout "příjetí", finální fáze rituálu. (Turner; 2004)

Turner však nezůstává pouze u popisu, ale upozorňuje, že "kolektivní rozměry *communitas* a struktury můžeme najít ve všech stupních a úrovních kultury a společnosti". (Turner; 2004: 111) To samozřejmě platí i pro západní kulturu. Existenci *communitas* ilustruje na hnutí hippie a beatnické literatuře, která sdílí podobné hodnoty (stojí mimo společenský řád, mají kočovné zvyky atd.).

Michael Harner, poslední ze zmiňovaných antropologů, je považován za jednoho z nejznámějších západních zastánců šamanismu a neošamanismu (Bowie; 2008). Tomuto tématu se také věnuje ve své knize *Cesta šamana*, která by se dala označit za příručku šamanismu. Harner zde prezentuje šamanismus jako cestu, ke které se v současnosti obracíme zklamání všemi výdobytky moderní medicíny a odosobněné společnosti, jako nezvyklou a pro nás novou formu spirituality. Šamanismus je podle něj dostupný každému. Harner uvádí: "Skutečně důležité šamanské vědomosti jsou ty, které sami prožijete." (Harner; 2010: 21) Stejně jako Ewans-Pritchard a Turner tedy klade důraz na osobní prožitek. Na rozdíl od těchto badatelů však není pouze pozorovatelem, ale aktivním účastníkem výzkumu. Když pobýval na počátku 60. let v oblasti horní Amazonie u kmene Jivarů, naučil se sám jejich šamanské techniky. (Bowie; 2008) S Frazerem zase sdílí obecenstvo, pro které píše - tím je široká veřejnost. Pro tu nejen píše, ale pořádá také šamanské semináře.

Výše uvedení antropologové prezentují rozdílné pohledy této disciplíny na náboženství, které však jasně ilustrují vývoj chápání této oblasti. Můžeme pozorovat tendenci zaměřovat se stále více na osobní prožívání a také fakt, že výklady jednotlivých antropologů se stále více obrací k vlastní společnosti, kterou s tou zkoumanou, primitivní, porovnávají nebo dávají do opozice.

Zatímco James Frazer pracuje pouze s 'neživými' daty, která nemůže podložit vlastním výzkumem, popisuje a kritizuje náboženské vnímání cizí kultury, bez toho aby se snažil ji pochopit, jeho pozdější kolegové pracují odlišným způsobem. Edward Ewans-Pritchard buduje svoje závěry

na základě terénních výzkumů, kterých se sám účastní a upozorňuje, že se musíme snažit pochopit danou kulturu, odprostit se od etnocentrismu. Victor Turner pak za využití stejných metod postupuje ještě o něco dále. Zkoumanou společnost totiž nejen popisuje, ale snaží se její pochopení zprostředkovat skrz přirovnání ke společnosti vlastní. Pro čtenáře či posluchače je tak daná skupina lidí mnohem bližší a svým způsobem atraktivnější. Poslední ze zmíněných antropologů, Michael Harner, pak Turnerovu snahu umožnit pochopení cizí společnosti a potažmo i té své modifikuje opět poněkud rozdílným způsobem. Jeho dílo není ani antropologické, ani vědecké, cílí na širokou veřejnost, zprostředkovává jeho poznatky a nabízí jejich praktickou aplikaci v životě každého člověka.

Dle mého názoru můžeme pozorovat nejen individualizaci a snahu aplikovat antropologické poznatky na svou společnost, jak jsem uvedla výše, ale postupně také částečnou komercializaci, která je vidět na způsobu, jakým svou práci prezentuje právě například Michael Harner. Kniha *Cesta šamana* je napsána tak, aby svou formou i obsahem vyhověla požadavkům současných čtenářů a obecnému trendu obracení se k alternativní medicíně a tradičním postupům a hodnotám nejen v lékařství.

Použitá literatura

- SOUKUP, Václav. Dějiny sociální a kulturní antropologie. Univerzita Karlova, Praha, 1994.
- FRAZER, James George. Zlatá ratolest. Mladá fronta, Praha, 1994.
- BOWIE, Fiona. Antropologie náboženství. Portál, Praha, 2008.
- EVANS-PRITCHARD, Edward Evan. Witchcraft, Oracles and Magic Among the Azande. Oxford University Press, 1976.
- HORYNA, Břetislav a PAVLICOVÁ, Helena. Dějiny religionistiky. Nakladatelství Olomouc, Olomouc, 2001.
- TURNER, Victor. Průběh rituálu. Computer Press, Brno, 2004.
- HARNER, Michael. Cesta šamana. Dharma Gaia, Praha, 2010.